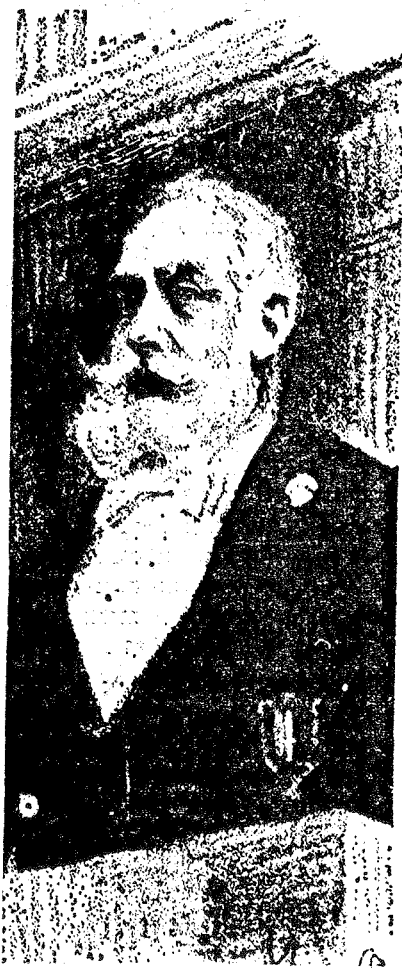

הרצל ונורדאו כמבקרי עתונות

גדעון קוץ

התשובות למשאל, הופיעו בארבעה המשכים,¹ מציגות דעה כמעט אחידה של העמיתים הזרים: עתוני פריז מרתקים וכתובים היטב אך יש בהם מעט מאוד אינפורמציה. בין הנשאלים היו גם שני המנהיגים הבולטים של הציונות המדינית באותם ימים (שהיו גם עתונאים): תיאודור הרצל ומקס נורדאו. הרצל (1860-1904), שפירסם באותה עת (שנתיים לפני מותו) את

בשלהי 1902 ערך השבועון הספרותי-פוליטי הפריזאי החשוב *Revue Politique et Littéraire* (שנודע אחר כך בשם "כתב העת הכחול" *La Revue Bleue*) משאל בקרב כתבי חוץ ממדינות אירופה המשרתים או ששירתו בעבר, בפריז. הם נתבקשו להביע דעתם על העתונות הצרפתית בתשובה לשאלון ששיגר אליהם העתונאי פטריק לולייה (שהתפרסם אחר כך כהיסטוריון תקופת הקיסרות השנייה).

שבהם משופעת העתונות הפריזאית, ומסכימים על כך שהעתונים הגדולים של עיר הבירה מבריקים באיכותיהם הספרותיות. כן מעריכים מאוד את ה"גרנד רפורטאז" (הכתבות), שהן צבעוניות יותר, בעלות חוש אבחנה דק יותר וטעם אמנותי יותר מאשר אלה של האנגלים והאמריקנים יוצרי הז'אנר.

אבל הרעה הכללית היא שמצבם החומרי של העתונים הפריזאים דחוק, וכי מעטים הם העתונים הפריזאים העשירים דיים כדי להרשות לעצמם את המותרות להיות עצמאיים. דעותיהם בענייני אמנות, ספרות, תיאטרון, ואפילו פוליטיקה, היו נחשבות יותר אילו ניתן היה להיות תמיד בטוח בכנותם. אני קובע עובדה זו, תוך שאני מודה כי תיתכן כאן הכללה בלתי צודקת ומוגזמת. כיוון שעד השנים האחרונות העתונות הצרפתית לא עסקה מעולם, אם אפשר לומר כך, באורח רציני ועקבי בארצות חוץ, התרגלו אצלנו לחפש בה ביטוי לחיים בצרפת בלבד ויש נטייה ברורה להתעלם מכל השאר. המאמץ שמשקיעים עכשיו הטובים שבעתונים הצרפתים בפיתוח השירות מחו"ל, יפזר, כנראה, דעות קדומות אלה. ביום בו הקורא הגרמני ייחס חשיבות למאמרים לא רשמיים שיקדישו העתונים הצרפתים לארצו, הוא ירצה, כמובן, שאלה יהיו מדויקים באשר לעובדות, חסרי פניות ובעלי כוונה טובה.

מקס נורדאו

מכתב תמציתי-אלגנטי ומנומס זה (כמכתבי משיבים אחרים), שאינו מרחיק לכת עד כדי להשליך על העתונות את דעותיו של המחבר על ה"דקאדנס" הצרפתי³ מסתיר, כמובן, ביקורת נוקבת: עתוני פריז אינם אמינים משום שאינם אובייקטיביים. נורדאו מסביר זאת, באדיבותו, בחסרון כיס שגורם להם להיות תלויים במממניהם (עורך המשאל מציין בקשר לכך את המחיר האסטרונומי ששילם עתונו של נורדאו על העברתם בטלגרף של דיווחיו ממשפט דרייפוס בֶּרְאָן, 37,000 פרנק, כדי להסביר שעתון צרפתי אינו יכול להשקיע סכום כזה בדיווחים מחו"ל). העתונים הצרפתים אינם עוסקים כראוי בנושאי חוץ, פרט להדפסת הצהרות רשמיות, אך גם כשיעסקו בנושאים אלה צריך כדי שדעתם תיחשב שיפנינו אובייקטיביות ועצמאות בשיפוטם, וגם יבואו בידיים נקיות, כלומר: יימנעו מכוונות וזדון נסתרות.

★★★

ספרו "אלטנוילנד", ריכז את עיקר פעילותו הדיפלומטית בלונדון (שאת עתונותה, כך נראה, הוא משבח מאוד). הוא עמד זה חמש שנים בראש התנועה הציונית ואת משרתו בפריו כתב ה-Neue Freie Presse של וינה עזב שבע שנים קודם. אך על תשובתו מווינה מופיע שם ה'נויה פרייה פרסה', והוא מוצג על ידי עורך המשאל כאחד מכותביו המבריקים של עתון זה.

נורדאו (1849-1923), סופר, פילוסוף, רופא ועתונאי, לא זנח מעולם את עבודתו העתונאית בפריו. ב-1902 שימש עדיין ככתב ה-Vossische Zeitung של ברלין (שבעבורו סיקר שלוש שנים קודם לכן את משפטו השני של דרייפוס בעיר בֶּרְאָן). נורדאו היה ידוע בפריו (ובאירופה כולה) בעבודתו הספרותית והפובליציסטית.

יהדותם ופעילותם הפוליטית הציונית של השניים אינה מוזכרת כלל בדברי ההקדמה של העורך. ומה שמעניין עוד יותר: אין כל איזכור לפעילותם זו, או להיבט "יהודי" כלשהו, לאומי, תרבותי או אחר, של השקפתם או כתיבתם, גם בדברי שני הכותבים עצמם. הרצל ונורדאו משיבים, כפי שהם מגדירים זאת במפורש, בתור נציגי העולם ה"גרמני", גרמניה ואוסטריה. בשנת 1902, שבועות ספורים לאחר מותו המיסתורי ולווייתו של אמיל זולא, כשפרשת דרייפוס עדיין טרייה וטרם הגיעה לסיומה הפורמלי, כשקלחת הפעילות הציונית בעיצומה, ההתרפקות הנוסטלגית הזאת (של הרצל) לצרכי ביקורת העתונות הצרפתית עשויה להפתיע את הקורא היהודי בן זמננו, אך היא מצביעה, בלי ספק, על "החיים הכפולים" שנאלצו לנהל אנשים אלה כדי להרוויח את לחמם: ציונות לחד, עתונאות לחד.

★★★

תשובתו (הקצרה יותר) של נורדאו מתפרסמת במאמר הראשון בסדרה, ב-6 בדצמבר:²

Vossische Zeitung (Berlin)

פריז, 30 באוקטובר 1902

ארון ועמית יקר,

כיוון שבגרמניה רק האליטה קוראת את העתונים הצרפתים, הרי שהיא בוחנת, כמובן, את הטובים שבהם. הערכת העתונות הצרפתית, על פי עתונים אלה, אינה יכולה אלא להיות חיובית ביותר. ואכן, הכל מעריצים את הכשרונות האינדיווידואליים

גדול² ובתוקף תפקידי זה יכולתי לערוך היכרות מעמיקה למדי עם שניים ממוסדותיכם – משרדי הטלגרף והעתונות היומית. אינך יכול לתאר לעצמך כמה סבל גרם לי מכשיר העיניים הזה: חוט הטלגרף. זה הגיע עד כדי כך שרציתי לכתוב עליו ספר. סילביו פֶּליקו [סופר ופטריוט פיאמונטי, שבילה זמן רב בכלא של טירת שפילברג וסיפר על כך בספרו, ג.ק.] כתב הרי את "Le Mie Prigioni" (בתי הכלא שלי!) אה, המשרדים שלי של הטלגרף... היה אחד כזה ברחוב Boissy d'Anglais. שם נהגתי להעתיק את מברקי העצומים, הדיווחים מה-Palais Bourbon [האסיפה הלאומית]. ערב אחד הייתי כה שבור מעייפות לאחר שעבדתי שבוע סוער שלא רציתי לשכוח ממנו שום פרט וסימני עייפות זו ניכרו עלי היטב, עד שאחד העובדים בא אלי והציע לי כוס בירה. שכחתי את המושב ואת סערוחיו, אך שמרתי על

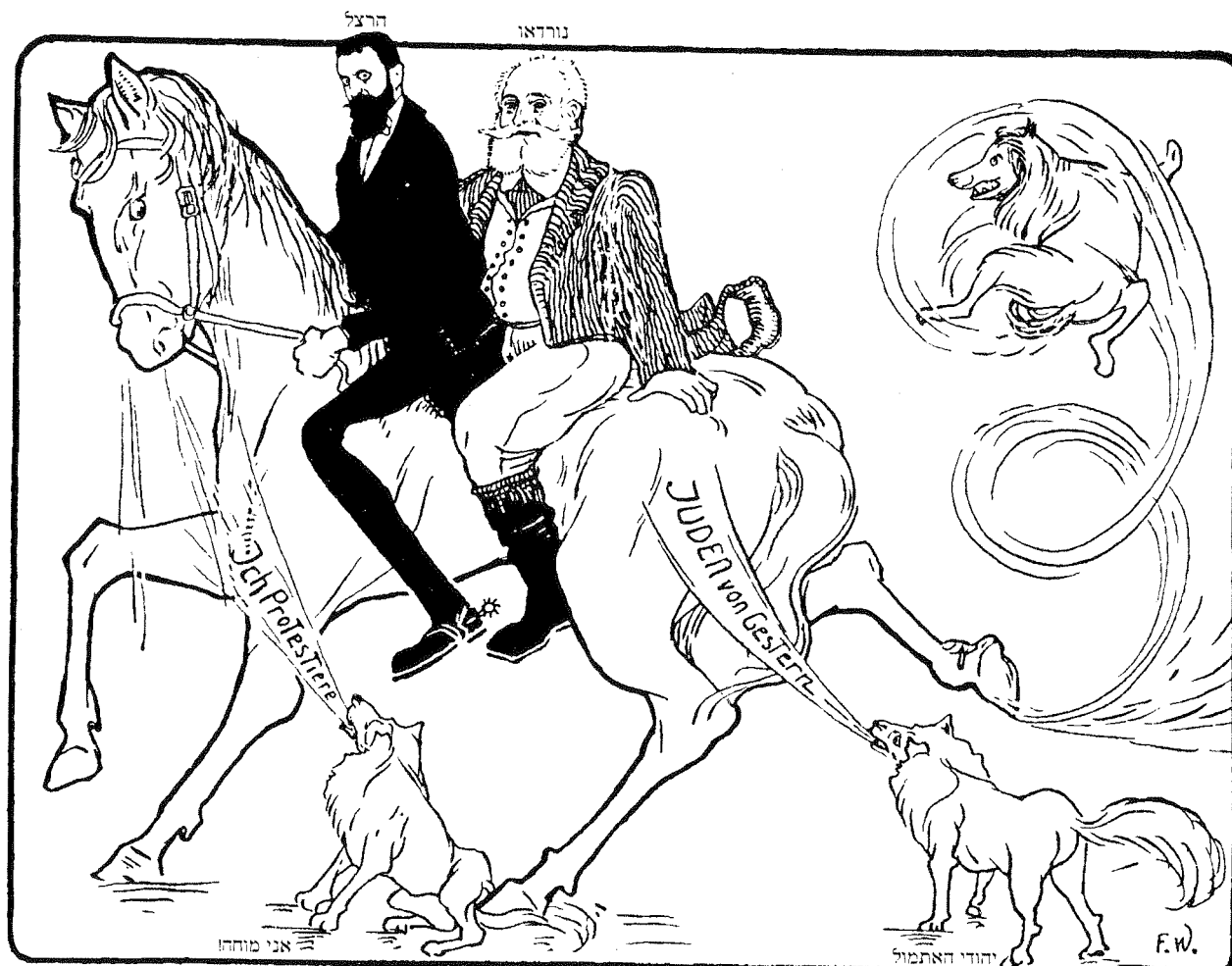
מכתבו של הרצל מתפרסם שבועיים אחר כך. הוא ארוך יותר ולובש צורה של פליטון שנון במיטב סגנונו הווינאי הקליל:

Neue Freie Presse

וינה, 21 בנובמבר 1902

ארוך ועמית יקר,

אני משיב בעונג לשאלותיך המעניינות. ביליתי שנים מחיי בקריאת עתוניכם, וכדי לעשות זאת, קמתי בכל יום בשעה מוקדמת מאוד, גם כששכבתי לישון מאוחר כלילה הקודם, משום שהיה עלי להבריך אלפי מילים. הייתי אז הכתב בפריז של עתון זר

הרצל ונורדאו שועטים קדימה, על אף כל המכשולים – קריקטורה ב"שלומיאל", 1904

מה שקורה בה: פשעים, מעילות, שגעונות ופוליטיקה, מירוצי סוסים, תיאטרון, הבולבארים והחברה. כל זה מוגש באורח מבריק. אך כמה רחב יותר הוא האופק של העתון האנגלי. אם אני קורא את העתון של פריז כדי להתבדר, אני קורא את זה של לונדון כדי לקבל מידע מדויק ככל האפשר על אירועי זמננו. עתונינו ה"גרמנים", כפי שאתם מכנים אותם, כלומר עתוני אוסטריה וגרמניה הם, בדרך כלל, כבדים יותר מאשר עתוניכם הצרפתים. והמידע שלהם נחות מהעתונות של לונדון. מדוע? משום שרכים מעתונאינו לוקים במעלותיהם: ידענות מוצקה מדי. הם יוצאים מהספרים והם חוזרים אליהם. הצג אותה שאלה לשלושה עתונאים ממוצא שונה: לצרפתי, לגרמני ולאנגלי; כל אחד יענה לך בדרכו. נניח, למשל, שחשוב לדעת באיזה מרחק מן הנהר נלחמו בשדה קרב מסויים במלחמת 1870. העתונאי הגרמני יעיד בספר המיוחד לנושא. הצרפתי ילך לראות גנרל זקן ויבקש ממנו להפעיל את זכרונו. האנגלי פשוט יעלה על רכבת, וכשיגיע למקום ימדוד את המרחק המדויק.

חוסר המידע הוא המגרעת של העתון הצרפתי ואולי גם מעלתו! האינפורמציה האוניברסלית בהתפתחותה המודרנית היא דבר יקר. עסק שלם. עתון בעל מידע מתקרב ביותר מהיבט אחד למפעל תעשייתי. אני אומר זאת בלי כוונת ביקורת. מפעל תעשייתי יכול להיות מכובד בהחלט. אך נפש הנווד ורוח המרדנות של העתונאי האמיתי אינם מסתדרים אהו. העתון המספק אינפורמציה, הכפוף להוצאות אדירות, חייב גם להיכנע לטעם קוראיו. אך, כעתונאי אני מעדיף את זה שמעצב אותם ומנהיג אותם. בצרפת, על פי המסורת שלכם, אדם עם כשרון ובלי מקורות אחרים, יכול לפרסם עתון. ואם אינו בעל נפש מעוררת מדי ולא צדיק מדי, אין זה בלתי אפשרי שהוא יצליח לכבוש את ההמונים. הרפתקה מעין זו לא אירעה מעולם במדינה גרמנית.

הנה, גרמת לי לפטפט בהרחבה. אנא קבל, עמית יקר, את רחשי כבודי.

ד"ר תיאודור הרצל
וינה

★★★

אחרי הפתיחה ספוגת הנוסטלגיה של איש צעיר-זקן, שבריאותו כבר לקויה, שהותש במאבקים פוליטיים, שנשט, למעשה, את יומרותיו הספרותיות והמבקש לחזור לימיו הרומנטיים ככתב בפריז, האירוניה תופסת את מקומה. כבר במסגרת "סיפור הטלגרפיסט" הוא תוקף את הפריזאים שאינם קוראים כלל עתונות חוץ (וכנראה אינם מחשיבים את דעתה). הרצל מבקר את ה"פריזאיות" המתעלמת גם

הזיכרון הטוב של הטלגרפיסט הטוב הזה וכוס הבירה שלו. לא היתה יכולה להיות לו כוונה נסתרת לעשות לעצמו פירסומת באמצעותי, משום שבצרפת, זאת היה עליו לדעת, אין קוראים עתונות חוץ.

אבל אני שם לב לכך שיצאתי לגמרי ממסגרת השאלה. האשמה היא בכס, אתם מעוררים בי זכרונות. הבה נדבר, אפוא, על העתונות הצרפתית, כלומר הפריזאית. הפרובינציה כלל אינה מבוטאת אצלכם ויש לה ביטאונים חשובים! בכל זאת, היא חשובה פחות מאשר בארצות אחרות. בגרמניה עתונות הפרובינציה היא גדולה, עשירה וכתוצאה מכך נהנית ממידע רב. יש עתוננים מדרגה ראשונה בקלן, מינכן, המבורג, דרזדן, פרנקפורט [תופעה מעניינת למדי: הייחוד הזה ממשיך להתקיים גם בעתונות הגרמנית בת זמננו, ג.ק.]. בצרפת, האחדות המוקדמת יותר גררה תרבות עתונאית יותר מהודקת.

אתה שואל אותי מה דעתי על העתוננים הפריזאים הללו. אני מוצא אותם מצויינים מאז שאינני חייב יותר לקרוא אותם. אני רוצה לומר: מאז שאינני קורא אותם אלא להנאתי האישית. הם, אכן, מבררים מאוד. אבל קשה לדפדף בהם בשעה שבע בבוקר כדי לצוד מידע. חוץ מזה, זה לא פחות קשה בין חמש לעשר בערב.

אתה צודק אלף מונים, אדוני היקר, בפנייתך לכתבים זרים, אפילו לאלה שהיו. האין אנו הקוראים הגדולים, הקוראים המקצועיים? דבר בעתונכם אינו יכול, או לפחות אינו צריך, להימלט מעינינו. למען האמת, ייתכן שזה שבע שנים מאז עזבתי את עמדת התצפית שלי בפריז, אני כבר לא כל כך בעניינים. נוכחתי, עם זאת, כי כמה מכתבי החוץ בפריז הם עדיין במקומם כמו אז, ואני חש, כתוצאה מכך, צעיר בעשר שנים. איזו התמדה! הכל מסתדר על הצד הטוב ביותר אם גם הקוראים מתמידים. בסיכומי של דבר, השינויים אינם משמעותיים. הטיפוס של העתון הצרפתי מצטייר באורח ברור למדי. זהו עתון של פריז עבור פריז. את הפרובינציה מזניחים שם מאוד. אשר לחוץ לארץ, אל תחפשו זאת בשקדנות יתר. ארצות חוץ הולכות לאיבוד בין הצללים. היש באמת מעבר לגבולות צרפת עמים מתורבתים? ניתן להטיל ספק בכך.

אם אינכם מקבלים מידע מספיק על שאר העולם, המידע על פריז אינו טובל ממחסור. הוא טעים לחיך ברעננותו, מבריק בשנינותו! האבחנה חודרת. וצורת הכתיבה כמעט תמיד ללא דופי. אני חושש שסופרים גדולים מתים, לעתים, בעורם של העתונאים הקטנים שלכם. אני מבחין, אנב, בזמן האחרון בשיטות הפרוטראזיה [הכתבות] שלכם נטייה לאמריקניזציה. טעמכם הטוב ימנע מכם להרחיק לכת בשביל זה וליפול מן העתונאות אל הבלשות.

המידע הפריזאי הזה כולל, כמובן, כל מה שנוגע לפריז וכל

אפלים, ולהתמכרותה לפופוליזם זול כמו במסע האנטישמי של ימי משפט דרייפוס הרי היא מרומזת בלבד. המאמץ הדיפלומטי של הציונות, החשיבות שמייחס הרצל לעתונות העולמית, מובילים אותו, בוודאי, להיזהר בכבודה.

הרצל ונורדאו מופיעים כאן כנציגי ה"גרמניות" הנאורה. ליברלים, פוזיטיביסטים, רציונליסטים. הבדלי המשטר בין הארצות שאותן הם "מייצגים" לבין צרפת פוטרים אותם מכל העמקה בביקורת פוליטית שתחייב השוואות רחבות יותר מהבדיחה התכיבה (והקולעת) של הרצל על ההבדל בין העתונאי הצרפתי, הגרמני והבריטי.

ומעל לכל: הביקורת הזאת אינה מייצגת, כאמור, כל אתיקה או מסורת "יהודית", וודאי שלא בתחום התרבות, הכתיבה והעתונאות מצד מייצגיו ומנהיגיו הפוליטיים של הלאום היהודי, המבקש לו פתרון מדיני. מבחינה זאת, שני האישים הם, בעצם, יהודים טריים למדי.

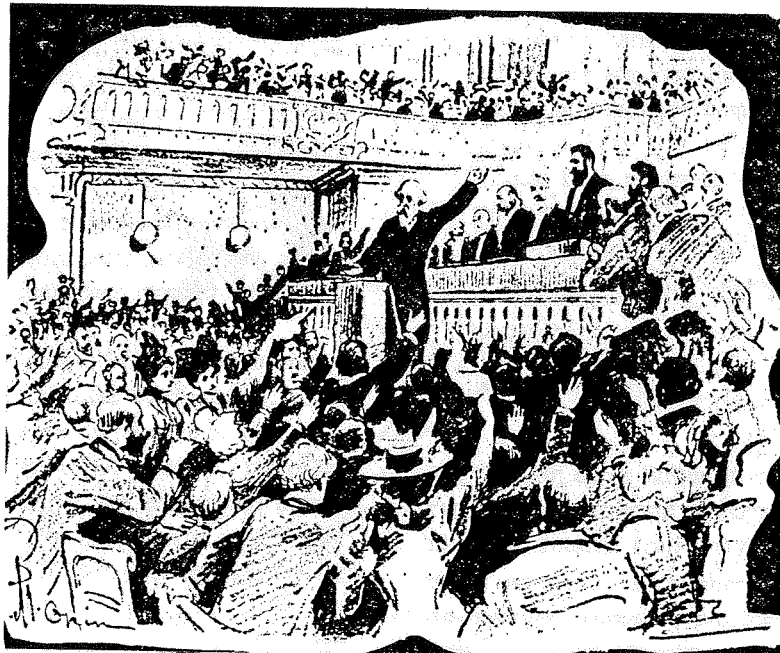
★★★

1. "L'Opinion Européenne sur la presse Française", *La Revue Politique et Littéraire*, פריז, 6, 13, 20 בדצמבר 1902.
2. שם, 6 בדצמבר 1902, עמ' 718.
3. בספרו, *Entartung*, Berlin, 1893.
4. *La Revue Politique et Littéraire*, 20 בדצמבר 1902, עמ' 790-792.
5. הרצל היה כתב ה-*Neue Freie Presse* בפריז בשנים 1891-1895.
6. אפשר לראות כאן גם עקיצה ייחודית כלפי מקס נורדאו, שהמשיך בעבודתו ככתב חוץ בצד עיסוקיו האחרים. השניים נפגשו לראשונה במהלך עבודתם העיתונאית בפריז.

מן הפרובינציה הצרפתית. והעתונים? הם "מצויינים", כשאינן חובה לקרוא אותם בעיניים מקצועיות של כתב (או כל קורא אחר) המחפש אינפורמציה שאין בה.

גם הוא מבקר את ההתעלמות מענייני חו"ל ("היש מעבר לגבולות צרפת עמים מתורבתים?") ומשבת, כמו נורדאו ואחרים, את רמת הכתיבה של הרפורטאזיות — רמה ספרותית של ממש. הוא גם מביע את סלידתו מן הקיצוניות השנייה — כתבות התחקיר בנוסח ארצות הברית, שהופכות עתונאות ל"בלשות", וכאירופי טוב הוא מזדהה עם הצרפתים הנאבקים ב"אמריקניזציה"... אבל בתוך אירופה, בעצם לצידה, הוא מביא דוגמה לעתונות איכותית: העתונות הבריטית המספקת מידע מדויק על אירועי הזמן ומותח ביקורת עצמית על עתוני האסכולה ה"גרמנית". הם "כבדים" מדי ונוטים לכתיבה "מדעית". עם זאת, הוא מוכן לראות ב"חוסר האינפורמציה" של העתון הצרפתי מעין מרד רומנטי של העתונאי הקטן והעתון של פעם נגד תעשיית העתונות המודרנית הכופה על העתון מבנה ושקולים של מפעל כלכלי. וכאיש פוליטי, המבצבץ לרגע מתחת לעתונאי הפוליטוניסט, הוא מעדיף עתונות המעצבת את דעת הקהל ומנהיגה אותה על זו שנכנעת לטעמה. בעולם העתונות הצרפתי, בניגוד לגרמני, יש מקום להצלחה של כשרון בודד שאין מאחוריו עוצמה "תעשייתית", גם אם הכוכב העצמאי הזה צריך שלא להיות יותר מדי ברוך... (וכאן, ניזכר למשל, שעוד במהפכה הצרפתית היה לכל מהפכן עתון משלו...).

אם יש כאן ביקורת העשויה להיות רלוונטית לשחיתותה של העתונות, להתגייסותה לשירותם של זרמים פוליטיים וחברתיים

נורדאו פותח את הקונגרס הציוני השני. במרכז שולחן הנשיאות נראה הרצל